

BÁCSORSZÁG

I. évf., 7. szám • 1995. december 7.

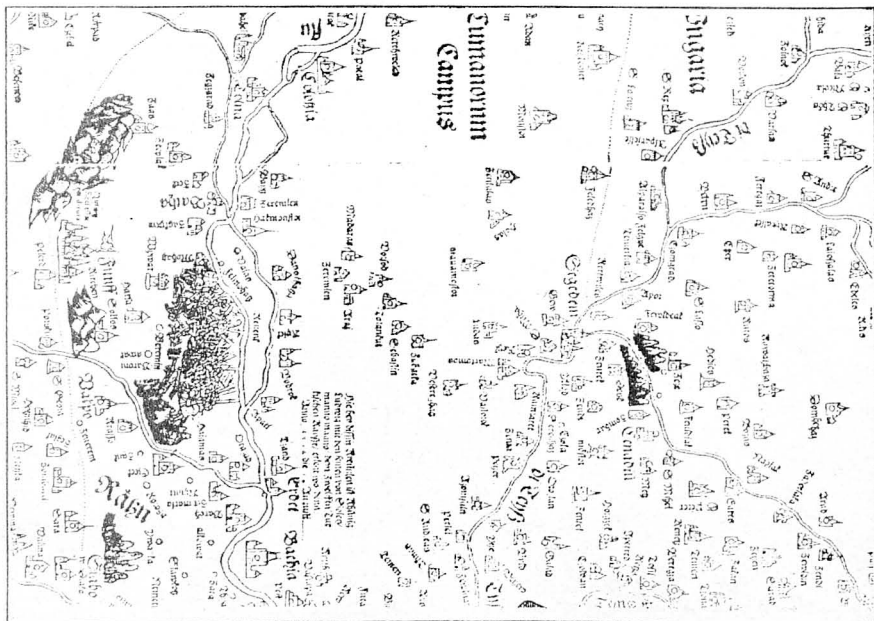
A TARTALOMBÓL

- Lázár deák és térképe (1514-1528)
Andrástól újévig
A tanyai temetők és a települések fejlődése (2.)
Zenta első pecsétje
Csantavér története (2.)
Beléltatott az emberek szívébe...
Táj és kápolna vonzata Nyugat-Bácskában
A Szent László-legenda két délvidéki kapcsolata
Gyelmis-regény, folytatásokban (7.)
Okleveles szöleink (2.)
Bács megye állásfoglalása a magyar nyelv ügyében, 1791-ben
Artézi kút Zomborban
Olvasóinkhoz, barátainkhoz
Visszatekintő – Egy keletrómai Attila udvarában
Ajóka ecettel
Zentai Ádám és Éva

**Vajdasági
honismereti
szemle**

LÁZÁR DEÁK ÉS TÉRKÉPE (1514-1528)

MAGYARORSZÁG legrégibb részletes térképét a magyar származású Lázár (Lazarus, Eleazarus) deák (?-1526?) készítette 1514 körül, de a szerző kéziratot munkáját halála után barátja, Georg Tannstetter (Collimitius, 1482-1535) bécsi professzor kiegészítette, Johannes Cuspinianus (1473-1529) udvari történész átjavította és sajtó alá rendezte, majd Peter Apianus (1495-1552) metszette fába az 1528-ban Ingolstadtban kinyomtatott nagy jelentőségű térképet. Lázár a bécsi egyetem hallgatója volt, majd (Bakócz) Tamás (1442-1521) esztergomi érsek titkáraként tevékenykedett a kapcsolatban állt a kiváló bécsi térképészekkel. Bécsben részt vett a naptárreform előkészítésében is. A térképet sokáig elveszetteknek hitték, csak 1553-ban megjelent másolatát ismerték. 1896-ban egy régiségkereskedőnél előbukkant és akkor vásárolta Apponyi Sándor (1844-1925) műgyűjtő.

Lázár deák munkája messze felülmúlja a korábbi évek középkori országtérképeit. Legértékesebb része a

településábrázolás, a gazdag helységnevrész; a mintegy 1500 településjel mellett körülbelül 1400 helységet tüntet fel, ezenkívül hozzávetőleg 85 víznév és 75 egyéb név található rajta. A jelképeket és a látképi színezetű ábrákat a középkori településkép hírmondóiként is felfoghatjuk. Bár a névírás főleg gótbetűs, itt-ott még a magyar nyelvjárási sajátosságokat is megőrzi. A térkép közepén pontsor határolja el a törökök által elfoglalt magyarországi részeket. Lázár deák munkája eltorzultnak tűnik, azonban a torzulás csak látszólagos. Ugyanis a térkép nem fekszik a kereten feltüntetett égtájnak megfelelő helyzetben. Címkeretében a térképre vonatkozó adatok, alatta az ország rövid történelmi leírása olvasható latin és német nyelven.

Lázár deák térképének Duna-Tisza köze egy részletét közöljük. (A budapesti Országos Széchenyi Könyvtár térképgyűjteményéből)

ANDRÁSTÓL ÚJÉVIG

NOVEMBER 30-án köszöntik az Andrásokat. Pirosbűs ünnep volt a katolikus naptárban, ünnepnek számtolt. Tánéről, bíról szó sem lehetett, András bezárta a zenét. (A következő mulatságot újfókor tartották.) András nemcsak az advent kezdetét jelentette, hanem számtalan párválasztásra vonatkozó szokás megtartásának napja volt, az elkövetkező tél, sőt az év időjárását is megkísérelték megjósolni. Nehezebb munkát nem végeztek, nehogy az elvetett búza kifagyjon. Ezen a napon tették a gyümölcsfaágakat vízbe, s fel a búbos kemence vállára: karácsonyig kellett kivirágoznia. Ha az ág alsó része virágzott ki először, a tél eleje lesz zord, ha a gally közepe, akkor január végére várható a zimankók, ha pedig a hegye, akkor a tél vége felé köszöntenek be az erős fagyok, a havazások.

December 5-én este a fiatalok összegyűltek valamelyik háznál. Munkát mindenkit viit magával, a legények se télenkedtek. Kallantuyával és guszallyal érkeztek, fonták a fonalat a zsákoknak. Dolgoztak, beszélgettek, énekeltek. A legény ajándékot viit annak a lánynak, akinek a kedvéért eljött. A gyerekek megajándékozása nem túlságosan régi szokás. Az utóbbi 70-80 évben vált általánossá.

December havának (karácsony böjtje előtt) leginkább számontartott napja december 13-a, Luca napja. Sok hiedelem fűződik hozzá. Gyerekefelte ezen az estén nem járkált az utcán. Lucát valami kísértefélen tartották, aki alkonyattól hajnalig fehér lepedőbe burkolozva járja az utcákat, kotorja a tyúkokat, minden házba benz. A párválasztásra vonatkozó babonák számtalan változatát ismerték és gyakorolták. Terméshozam megörzésére, vagyon védelmére vonatkozó babona is élt a közhiedelemben. Ezen az estén kezdtek faragni a Luca székét, fonní és faragni a Luca-ostort. Kártyázás és szórakozás közben olyan felémes történeteket meséltek, hogy még a bátrabbja is alig mert hazamenni. Aki karácsony éjszakáján azt a bizonyos faragott székét elviszi az éjféli misére és ráül, meglátja, kik a boszorkányok. Sok tilalom és csúfolódás is kötődik e naphoz, például szalmacsövát kötöttek a vénlányok kapujára. Ez volt a karácsonyi búza ültetésének a napja. A búzát a kis Jézus jászorlók körülvevő báránykáknak szánták, mert a gyermek Jézus megfagyna, ha a bárányka a párájával nem melgené. Az advent jellegzetes figurái voltak a betlehemesek, főleg a gyerekek gyakorolták, de voltak felnőt csoportok is. A gyerekek a várost járták, alma, dió, cukorka, aprópénz volt a jutalom. A felnőtök általában heten mentek együtt. Vitek egy kis betlehemet. Egyikük anyagnak volt öltözve, hatan pedig pásztornak. Ha beengedték őket, énekeltek karácsonyi énekeket, majd jeleneteket adtak elő. Elmentek a távoli tanyákra is, sőt a környező német falvakba, mert ott a jómódú gazda adott egy zsák lisztet vagy krumplit, ami nagyon jól jött a családoknak. A kezeset becsületesen elosztották.

Az advent 24. napját karácsonyböjtiének, Ádám-Éva napjának neveztek. Egész nap böjtöltek. Már december közepe óta készültek az ünnepre. Mindennek nagyon tisztának kellett lennie erre az estére. A félte örözt és legszébb terítők, függönyök kerültek elő. A házban már reggel óta ünnepi hangulat uralkodott. Rendbetették az udvart, az ólakat, az istállót is. Minden állatot bőségesen elláttak enniával. A gazda nemcsak a családjáról, hanem béresiről is gondoskodott. A tanyaiak különösen szerették a havas karácsonyt, mert be lehetett

fogni a szánkóba, a csengőket rákötötték a lovakra, s úgy jöttek be az éjféli misére.

Karácsony böjtiének egyik nagy eseménye a szalma bevitele volt a szobába. Erre délután 2-3 órakerült sor, amikor a decemberi szürkület jelezte az este közeledését. Sok családban az volt a szokás, hogy a bútorok javát kihordták, s az egész család szalmán aludt az ünnepek alatt Jézuska tiszteletére. A gyerekek nagyon élvezték az új helyzetet, reggelig hanciroztak; felállították a kis betlehemet is az egyik sarokban. Az asztal lábára egy csomó szénát helyeztek az állatok eledelének jelképeként. Ott volt az asztal alatt a szakajtó is, benne a gabonamagvak, hogy a következő évben ebből bő termés legyen. A szerszámoknak is helyet szorítottak, kalapács és balta feltétlenül volt benne, mert József ács volt. A virágmagvak a kemence vállára kerültek, ahol már virágoztak az András-napi gallyak, a kis betlehem mellett zödellet a búza. A szalma bevitelét vers kísérete. Több változat van, az egyik:

*Dicsértéssék az Úr Jézus Krisztus,
Hogy megértük szent karácsony böjtiének napját,
Érjük meg még mások is,
De ne ily búval, bánattal,
Hanem örvedetes napokkal.
Adjon Isten sok búzát,
Kukoricát, árpát, zabot, tökört, babot.
Hízódásznót őtöt, hatot.
Szekeremnek kerekét,
Poharamnak fenekét,
Hogy ihassunk eleget.
Országunkba megmaradást,
Házunkba az istenládást.
Dicsértéssék a Jézus Krisztus.*

Ezen a délutánon nagyon sok párválasztással kapcsolatos hiedelmet próbáltak ki.

Alkonyatra kisült a guráblí, a kelt kalács szentjánossal és mákkal, a nagy fonott úreskalácsok, amelyekből egyet eltettek szüszesterre, kiskarácsonyra. Ilyen kalácsot kapott a csordás, a kanász, a betlehemesek, a szegények, a koldúsok.

Mivel egész nap böjtöltek, igen várták a vacsorát. A karácsonyi asztal terítését körültekintéssel végezték. A legszébb fehér abrosszal takarták le. Az asztal közepére került a Luca-napi zöld búza a gyertyával. Mindent az asztalra készítették, mert a hagyományok szerint a karácsonyi vacsorától senkinek sem szabad felkelnie. Ott volt az asztalra a mézes pálinka, a nehezen megörzött almák, dió, méz, fohagyma, a nagy fonott kalács, hatalmas tálban a bableves, mákos guba vagy tészta. (Azért mákos tészta vagy guba, hogy anyni zsák búza teremjen a következő esztendőben, ahány szem mák kerül a tészta.) Kompótnak aszaltiszlva, ürte vagy alma megfözve. Mikor már mindenki az asztalnál ült, a gazda megszentelte az asztalt, a szobát. Búzát szórt a gyerekekre, hogy bő teremte legyen. A család fő mézes pálinkával köszöntötte a karácsonyt, s vele ittak az asztalnál ülő férfiak (családtagok, eselédék), a nők csak nagyon keveset. Ezután egy-egy gerezd fohagyomát mindenkinek meg kellett ennie mézrel, hogy ne legyen torokgyík, elúzzék az ördögöt, a boszorkányok meg ne lovagolják őket. Vacsora után

(Folytatás a 15. oldalon)

TANYAI TEMETŐK ÉS A TELEPÜLÉSEK FEJLŐDÉSE

(2.)

ASZÁZADFORDULÓIG a szabadkai határban gomba módra szaporodnak a tanyák, a város lakóinak csaknem fele a környező pusztákon él. Az 1890-es statisztikai kimutatások szerint a város belterületén 38 573-an laktak, a tanyákon pedig 34 110-en. Ebben az időben a számlálási biztосok 5355 szállást írtak össze a külterületen. Viszonylag nagyszámú lakosság – Verušícón 4233, Tavankúton 3388, Kelebián 4108, Ludason 4283 – élt elszórtan a pusztákon. Érthető volt a felsőbb hatóságok törekvése, hogy megpróbálják központosítani a tanyákat, hogy azok kisebb-nagyobb falvakká alakuljanak át. A XVIII. század nyolcvanas éveiben is a tanyák összevonásával alapították meg, Szabadkától egy napi járásra, Bajmokat és Csantavért.

A múlt század nyolcvanas éveiben a vasúti forgalom megszervezése, valamint az iskolahálózat kiépítése, a csendőrlaktanyák létesítése ezt a központosítási törekvést szolgálták. A tanyai templomok, plébániák és temetők csak befejezték volna a szállások átszervezését. Mint korábban említettük, a plébániák és temetők alapításai rendkívül nagy ellenállásba ütközött, pedig a városnak már volt tapasztalata a pusztai templom és temető létesítésével.

A szabadkai határ legnépesebb pusztája Ludas volt, mára XIX. század első negyedében kétezernél is többen éltek a tanyákon. 1818-ban az esztergomi érsek csak olyan feltétellel akart plébánost kinevezni Szabadkára, ha a városi magisztrátus megszervezi a ludasi lakosság lelki gondozását is. A templomot és az iskolát viszonylag gyorsan felépítették, 1821-ben már állt, de a plébánia felépítésére több mint tíz évet kellett várni, csak 1832 tavaszán szentelték fel. A városatyák a kérését a Szent Teréz-plébánia szervezési gondjaival magyarázták.

A plébánia-alapításokkal párhuzamosan oldották meg a tavankúti, nagyfényi temető gondját is. Minden bizonnyal így volt ez korábban is, a ludasi temető alapításakor. Arról sincsenek adataink, hogyan jelölték ki a helyét, tény, hogy a XVIII. században is élő szokás szerint a templom portájára temették el az elhunyt ludasi híveket. Ez a temető 1872-ig annyira megtelt, hogy a városi tanács új temetési hely kiválasztásáról hozott határozatot. A múlt század hetvenes éveiben kijelölt helyen van ma is a temető. Manapság is ide temetkeznek a ludasiak, napszakok, részben a hajdújárásai. A temetőt 1872 júniusában szentelték fel, mert a tanács május 29-én döntött arról, hogy a Váli Antal-féle vaskereskedésben vásároltja meg a sírkert központi öntöttvas feszületét.

Az új temetőt már nem a település központjában, a templom környékén bővített, hanem olyan helyre telepítették, amely viszonylag könnyen megközelíthető a pusztában élők számára. Hogy a „túlátiak” csónakon hozták-e halottaikat a régi és az új temetőbe, arról nincs tudomásunk. Templomba viszont csónakkal jártak.

A templom körüli régi temetőt megszüntették. Hogy mikor, arról sincsenek adataink, akárcsak létesítésének körülményeiről. Egy 1881-ben keletkezett irat tanulsága szerint, hiába kuttattak a városi tisztviselők az irattárban, nem találtak erre vonatkozó iratot. Ezért a tanács Karvási Pál mérnököt a helyszínre küldte. A 8858/881 szám alatt készült jelentésben a következőket írta: „Miserint Ludason a templom és iskola és paplak a város tulajdonát képező 1,63 lánci térségen van elhelyezve és hogy azon telek, mely a paplak keleti részén fekszik, csakugyan a régi ludasi temetőhöz tartozott, hogy azonban a kérdéses régi temetőhely mikor bocsátottat a ludasi lelkész használatára, arról kellő felvilágosítást nem adhat.”

A fenti feljegyzés azt tanúsítja, hogy a tanyai temetőket is az egyház kezelte, míg a helyről az alapítónak, a városnak kellett gondoskodnia. Ezért is okozott nagy feszültséget a tavankúti templom helyének a meghatározása. A szállási gazdák még aláírásokat is gyűjtöttek, mert nem tudtak megbárátkozni azzal a hellyel, melyet kijelöltek a templom számára. Peticiójukban, 1904-ben, többek között a következőket írták: „Tavankút és Sebesity pusztá nem áll természetesen úgy, mint egy falu, hanem ez egy pusztá és a hivatalnokjainkna a helyszínen kell a helyet kijelölni, nem pedig a térképről. Hatóság (azt állítja), ahol az állami főnökség, a csendőrség, az orvoslak, ott kell lenni a templomnak. Az isten háza nem épül a rendőrségnek, sem az orvosnak, aki zsidó, hanem a köznépek, amely könyörög a lelkigyakorlat elvégzésé végett a templomban, hogy az isten házához elmeessen.” Csaknem három évig vitakoztak a templom helyéről, míg 1908-ban abban állapodtak meg, hogy Felső-Tavankúton később (1923) építik meg a mai Szent Anna-kápolnát. A templom 1909 októberében elkészült. Már 1910 áprilisában kijelölik a temető helyét, de felszentelésére több mint egy esztendőt kellett várni, mert nem készült el a központi feszület.

A nagyfényi templom építése is sok bonyodalommal járt. Raichl' J. Ferenc volt a vállalkozó, aki az építkezés idején csődbe jutott. Az épületet mással fejeztette be a város. A templom 1912-ben készült el, ekkor jelölik ki a temető helyét is öt katasztrális holdon, mert a továbbiakban ide temették Nagyfény, Zobnatica, Györgyén és Verušícó elhunyt lakóinak egy részét.

A tanyai temetők létesítésének korszaka az I. világháborúig lezárult. A később központosított településeken, Bácsszőlős kivételével, temetőt nem alapítottak. Így a szabadkai puszták, szállások lakói manapság is részben a városban temetik el hozzátartozóikat, részben pedig a már meglévő tanyai temetőkben. Állítólag Györgyénben is kijelölték a temető helyét, de azt nem akarják használni a helybeliek. Valószínűleg azért, mert senki sem szeretné, ha az ő halottja lenne az első, mert a néphit szerint az az idők végétlenjéig a "temető kapusa" lenne, s nem lenné meg örök nyugalomát, ezt a szerepet pedig senki sem kívánja szeretnének.

BESZÉDES Valéria

ZENTA ELSŐ PECSÉTJE

ZENTA város (Civitas Zyntha) első pecsétjének eredeti leírását II. Ulászló (1456-1516) magyar király 1506. február 1-jén Budán kiadott körlevele tartalmazza. Ez az oklevél a pecsétet a következőképp írja le:

„Bősége kegyelmünkből nem kevésbé jónak látjuk kegyesen engedélyezni ugyanazon Zyntha községnek (amelyet ezentűl város névvel jelölni rendelünk), és a jelenleg ott élő összes polgárainak a kerek pecsétet, melybe Szent Péter védszentjünek kereszt alakban egymásratét, és felülről lefelé nyúló két kulcsa, alul pedig azoknak fejében egy-egy, a nép nyelvén kecsgeének nevezett hal, fejekkel ellenétes irányba fordulva, a kulcsok felett ugyanazok között egy virágzó kalász, kerületén pedig a „Sigillum civitatis Zyntha” (Szinta városának pecsétje)...” *”jelirat van.* (Az oklevél teljes magyar fordítását közli Fábri Jenő: Zenta 1526-ig. Zenta, 1965. 38-41.)

A pecsét tehát kerek. A kör kerületét alkotó gyűrű tartalmazza a pecsét feliratát a szokványos módon, latin nyelven, meghatározva a pecsét tulajdonosát. A gyűrűn belüli pecsétmezőben Szent Péter pontosan meghatározott helyzetű két kulcsa. Szent Péter szimbólumainak jelenléte a pecsétmezőben indokolt, hiszen „védszentjük”, ami elsősorban a budai káptalanra, a mezőváros földesurára, de Zentára is érthető. A két kecsge a kulcsok fejében és a kulcsok közül kiemelkedő búzakalász szimbolikája nem szorul magyarázatra: a város gabonatermő vidéken, a halban gazdag Tisza folyó mellett fekszik. A pecsétmezőben ezenkívül semmi más nincs, még évszám sem!

Szembetűnő Zenta város kiváltságlevelében az a tény, hogy amíg a városi szabadalmakat igen sommásan, összefoglalóan adományozza („... kivétel nélkül mindazokkal a javakkal, szabadalmakkal és előjogokkal – melyekkel különben Szege városunk vagy tőlünk, vagy bármelyik királyi elődünktől kitüntette volt, vagy van és azokat gyakorolja – jónak látjuk mindörökké ellátni, megajándékozni...”), addig a pecsét tartalmát, anyagát, felhasználásának módozatait részletesen leírja:

„... és hogy azt vagy ezüstből, vagy rézből, vagy erre alkalmas más ércből készíthessék és csinálhassák, – felhatalmazván ezzel, hogy valamennyi okmányuk, melyet a nevezett község és polgárai a jövőben e törvényes pecséttel ellátva kiadnak, ugyanakkora erővel bírjanak, mint az előbb említett Szege városunk okmányai.”

Zenta város pecsétnyomója, ha el is készült, mindmáig nem került elő; nem tudjuk, hogy milyen anyagból vésették. A zentaiak nem voltak olyan fortélyosak mint a szegediek, akik a kellő időpontban a Tiszából „kihalásztak” egy törött pecsétnyomót, amely „szabad királyi városi” mivoltukat

1200-tól kezdődőleg eredeztette, s amelyről Reizner János (1847-1904), éppen az arab számok alapján bebizonyította, hogy a XVIII. század elején készített hamisítvány. A városi kiváltságok biztosítása megérte a kegyes csalást. Mindenesetre a zentaiak pecsétje, az oklevél szövege szerint, a szegediekével azonos hitelesítő, bizonyító, érvényesítő erővel bírt.

„Megengedjük végül azt is – folytatódik Zenta oklevele –, hogy a már nevezett község és összes polgárai a mondott pecsétet összes magánleveleiken és okirataikon (használhassák – D. J. megj.), legyenek ezek akár peres, kiváltságot adó, vagy bármilyen más természetűek; ezenfelül bármilyen ügyben és dologban, örökösödésben, gondnoksági vagy küldetési ügyekben, ugyanúgy, mint fennevezett Szege városunk, mindíg vörös viasz használhassanak.”

A pecsét színéről tudni kell, hogy az kezdetben a viasz eredeti, sárgásbarna színével azonos; később azonban különböző adalékok hozzáadásával „színes” pecsétek is divatba jöttek; így ölomoxid hozzáadásával piros, rézoxidral zöld színű pecsétviaszt lehetett készíteni. Kezdetben a színeknek nem volt jelentőségük, később azonban egyes színeket „előkelőbbnek” tekintettek. Magyarországon – német hatásra – a XV. században a vörös viasz lett az „előkelő”, ezek használati jogát királyaink oklevélbe foglaltan adományozták, így Zenta is a vörös viasz használati jogát kiváltsággént kapta.

Sajnos, nem csupán a pecsétnyomó kallódott el, de mind a mai napig vele bepecsételt irat, levél létezéséről sincs tudomásunk. Annak, hogy Zenta város pecsétjét hordozó irat eddig nem került elő, az lehet az oka, hogy Zenta rövid ideig használta: 1526-ban a török Zentát is feldúlta, felégette, lakói, polgársága, ha nem került is török kardéltre, rabszjára, elfutott, elbujdosott; a város elnéptelenedett, kihalt, és csak évtizedek múltán telepítik be ismét a törökök, új, gyér lakossággal. Másrészt az is igaz, hogy Zenta városi jogállását az országgyűlés nem erősítette meg, erről ugyancsak nem tud a történelemtudomány. Arra vannak csupán bizonyítékok, hogy Zenta élt a király által adományozott városi előjogokkal és szabadalmakkal.

Tekintettel arra, hogy sem az 1506-ban adományozott városi pecsétcímert tipariuma (pecsétnyomó), sem azzal bepecsételt irat nem került elő, a múlt század kilencvenes éveiben mozgalom indult a pecsét felújítására. Ezek a felújítási törekvések összefonódtak Zenta város újabb kori címerigényével, ami a száz évvel ezelőtti millenniumi előkészületek jegyében folyt. A renovált várospecsét 1900-ban nyert királyi megerősítést, és végül – most már a pecséttel együtt a címert is – 1902-ben vették használatba. **DOBOS János**

CSANTAVÉR TÖRTÉNETE

(2.)

AZ 1521. ÉVI Csongrád megyei dézsmalajstromban Csantavér Chontafeyer néven szerepel. A mohácsi vész (1526) után szerb martalócok dúlták a vidéket. A falu földesura ekkor Török Bálint (?-1550) volt, aki Szabadkáról 300 lovassal – valószínűleg Csantavéren keresztül – Tornyosra vágatott a sebesült Fekete Ivánt (?-1527) elfogni, akit azonban holtan talált.

1541-ben Buda török kézre, Török Bálint fogságba, a Héttoronyba került. A törökök 1543-ban újjászervezték a közigazgatást. Csantavér a szegedi nahijehez került, de az érseki dézsmajegyzékben is szerepelt 12 pénz évi adózással. A török defterek 1580-ban 29, 1590-ben 42 adózó házzal tüntették fel a falut (Szabadkát 49, illetve 63 házzal). Ezután Csantavér elnéptelenedett. A Wesselényi Ferenc (1606-1667) urbáriumban pusztaként tüntették fel, az adózó jobbágyság száma 12 volt. A török elleni háborúk idején két hadsereg felvonulási területe Csantavér, emiatt teljesen elnéptelenedett.

A szabadkai katonai őrhely szervezésekor, 1702-ben, Csantavért mint pusztát Szabadkához csatolták. Az 1743-ban kiadott királyi szabadalomlevél szerint is a város tulajdonában maradt. 1763-ban Cothman Antal kamarai tanácsos a bácskai kincstári pusztákat látogatva indítványozta, hogy a pusztákon levő szállásokat az országút mellé vonják össze, létesítsenek falvakat. Ennek eredményeként az 1764. június 28-án kelt királyi rendelet Szabadkát utasította, hogy két pusztáját, Bajmokat és Ludast telepítse be. Hosszú alkudozás után 1770-ben megkezdte Bajmok betelepítését. Ludas pusztá betelepítésének céltalanságát a királyi kamara is belátta. Határvillongásra adott volna okot Szabadka és Szeged között.

Szabadka 1779. január 22-én elnyerte a szabad királyi városi rangot. A privilégium ötödik pontjaként a város a csantavéri és a bajmoki pusztát a maga költségén köteles minél hamarabb betelepíteni és falvakká alakítani. Ennek értelmében 1780-ban kezdik Csantavér betelepítését. 1782-ben Ürményi Mihály, a város királyi biztosa meghagyta a tanácsnak, név szerint Kovatsik Károly Lipót (1750 körül-1821) mérnöknek, hogy mérje és ossza fel a két pusztá területét, vigye téképre és telekkönyvileg írja össze. Kovatsik mérnök, Markovics Adalbert városi ügyész, a vármegye részéről Horváth Mihály szolgabíró és Kánszabó Ferenc esküdt jelenlétében került erre sor, 1782. július 13-án. Tíz nappal később, 1782. július 23-án a felosztásról a következő tényállást rögzítették: Csantavér pusztá egész területe 17 433 magyar hold (1 m. hold - 1200 négyzetögl). Ebből el kell különíteni 1000 holdat urasági birtoknak. A maradék egyharmada (5457 2/3 hold) legelő. Urbéri osztás alá kerül 10 955 1/3 hold. A földeket a negyedik urbéri osztályba sorozták és 61 holdból álló telkekre osztották. Összesen 179 telket kaptak. Nyeg telket hasítottak ki: a plébános, a község, a mézsárszék részére egy-egy, a tanító és a sekrestyés részére fél-fél telket. A 61 hold telekből 38 hold szántóföld, 22 hold kaszáló és egy hold ház hely volt.

Hogy az új falvak telepítését meggyorsítsák, a város egy-egy szabados paraszttal szerződött, aki szabadsága fejében arra vállalkozott, hogy három év alatt más helységekből bizonyos számú jobbágot telepít le. 1782-ben Szokola József és fia, Mihály kötelezték magukat, hogy – ellenszolgáltatásként egy telek földért, amit holtukig minden földesúri adózás alól felmentenek – három év alatt 179 telket benépesítenek.

Csantavér első új lakosa Kecskés János juhász volt Majsáról. 1779 októberében jött Csantavérre. 1780 januárjában Hegedűs István Hegyesről, Róka Pál a Pest megyei Izsákról, áprilisban Bagi Pál Pécskáról, októberben Magyar Mátyás és Bartha Gergely Hegyesről, Cibulka Pál és Hagara István Tardoskedről, Mészáros János Poroszlórt települt a faluba. 1781-ben Szokola József négy lóval és kosival Makórról érkezett, akárcsak Mikovics Ferenc. Kiss János, Tényi János, Fodor István Hegyesről, Kiss Imre András, Kiss József, Rokos Bertalan, Dabis Péter Majsáról, Tóth Ferenc és Mihály, Damancs Mátyás, Molnár Ferenc, Gulyás András Félégyházáról, Bezdányi György, Kiss Márton Topolyáról, Bajkai Ádám, Hegyesről, Hariz József, Tóth János, Csuoport Péter Naszvadfalváról, Nagy Benedek Hódmezővásárhelyről, Nyéror György a Csanád megyei Palotáról települt át. 1782-ben Veréb Mihály takács Topolyáról, Magosi Mátyás, Kiss György, Mihály és László, Tamási Mátyás, Hajagos Ferenc, Puskás György, Négesi Mihály, Hevér András Félégyházáról, Szilágyi János Hegyesről, Nemes Vince János a Pest-Pilis-Solt vármegyei Újkécsáról, Nagy János Hevesből került Csantavérre. Ez volt a helyzet 1782. július 23-án, amikor Ürményi Mihály királyi biztos vezetésével bizottság határozta meg Csantavér urbéri jövedelmét 86 ház után. Az összeg 5734 forintot tett ki.

Szabadka város a falut, éppúgy mint Bajmokat, bérbé adta. Az 1783. március 21-én megtartott árverésen Frankovics Antal vármegyei esküdt évi 2605 forintért hat évre kapta meg Csantavért. A megállapodás szerint a térkép és a telekkönyv két példányban készült. Szeptember végére (Szent Mihály napjára) kötelezték a falut, hogy új urasági házat és mézsárszékét építtessen, a kocsmát (a jelenlegi Nagyvendéglő helyén) adja át a bérlőnek. Pecsédet is kapott Csantavér, rajta Szent Péter, aki jobbában egyenes kardot tart, felfelé fordított hegyvel. Két oldalán egy-egy búzakalász. A körirat: Sig. Poss. Csantavir 1783. (Sigillum Possessionis Csantavir - Csantavér falu pecsétje). 1791-ig volt használatban. A település második, egyben legtovább használt pecsétje a Szent Antal-pecsét. Szent Antal egy élével lefelé fordított szántóvason áll, jobbában palmaág, baljában a kis Jézust tartja. A körirat: Csantavér község pecsétje 1845.

Az 1785. évi összeírásból kitűnik, hogy 816 lakosa volt a falunak. A római katolikus plébánián vezetett anyakönyvben az első bejegyzés ideje 1782. március 1. A római katolikus lelkészséget 1785-ben szervezték meg, a plébánia pecsétjén az 1782. év szerepel.

VÉKONY László

BELELÁTOTT AZ EMBEREK SZÍVÉBE...

Az alsó-baranya-bács-szlavóniai református egyházmege első bácskai esperese: Kertvélyesi Pál

SZERVEZKEDŐ református egyházközségekkel Bácskában csak a XVIII. század utolsó éveiben találkozhatunk, amikor II. József (1741-1790) császár türelmi rendelete nyomán magyar és német protestáns telepések érkeznek ide. Többségük a Jászságból és a Nagykunságból, illetve a Rajna mentéről jött. Mivel hoztak magukkal prédikátort és rectort (tanítót) is, biztosítva látszott reformációi hitelvek megővése. A legtöbben megkezdésük után azonnal engedélyért folyamodtak a bécsi udvarhoz, hogy válásukat gyakorolhassák, amit a császár biztosított is számukra. Templomot, paplakot és iskolát építettek, lefektették anyakönyveiket, s vezetni kezdték a presbiteri jegyzőkönyveket. Egyházzogilág a kecskeméti egyházmege vette gondozás alá őket, annak esperese felügyelt működésükre.

A szomszédos Baranyában és Szlavóniában ekkor már erős és népes gyülekezetek voltak, református Sztárai Mihály (?-1575) hittérítő ténykedésének. Ő már a magyarországi reformáció első éveiben hirdette itt Luther (1483-1546) és Kálvin tanait, s prédikációját az emberek gyorsan befogadták. A gombamód szaporodó baranyai ekléziáikat az általa megalakított veresmarti (vagy mohácsi) egyházmegebe sorolták – ennek ő lett az első esperese 1551-ben –, míg a szlavóniai egyházközségek a pozsegai (vagy valpói) tractusba tagolódtak be. Mindkét egyházmege az Alsó-Duna melléki egyházkerülethez tartozott. Miután 1714-ben meghúzták az új egyházigazgatási határokat, e két egyházmege a Duna melléki superintendensia (püspökség) része lett. Közben a szlavóniai egyházak fokozatosan elnéptelenedtek, így a pozsegai egyházmege megszűnt. A fennmaradt ekléziákat beolvadtak a veresmarti egyházmegebe, amely felvette az alsó-baranyai egyházmege elnevezést. A bácskai gyülekezetek csatlakozásával alsó-baranya-bácsi egyházmege lett, majd miután a XIX. század közepé táján a folyamat betelepülések folytán újra benépesültek a szlavóniai anyaegyházak, az alsó-baranya-bács-szlavóniai egyházmege elnevezést kapta. Egészen 1922-ig létezett, amikor végleg elszakadt az anyaegyháztól, s a Magyarországi határain kívül rekedt gyülekezetekből megalakult a Jugoszláv Királysági Református Egyház. A II. világháború idején rövid időre újjáalakult, de 1944 őszén végleg megszűnt.

Közvetlenül az I. világháborút megelőző években az egyházmege 38 anyaegyházból, 22 fiókegyházból és 253 szóránygyülekezetből tevődött össze, ezekből 13 anyaegyház és 33 szóránygyülekezet Baranya vármegyében, 13 anyaegyház, nyolc fiókegyház és 89 szóránygyülekezet Bács-Bodrog vármegyében, nyolc anyaegyház, kilenc fiókegyház és 70 szóránygyülekezet Szerém vármegyében, négy anyaegyház, öt fiókegyház és 60 szóránygyülekezet pedig Verőce vármegyében volt.

Az egyházmege esperesait éveken keresztül a baranyai gyülekezetek lelkeszei közül választották. Ezek között ismert nevek is voltak, mint a már említett Sztárai Mihály, a híres hitvitázó, Veresmarti Illés (?-1589), aki – egyes adatok szerint – 1572-től az Alsó-Duna melléki egyházkerület püspöke is volt, vagy a kiváló verselő, Tolnai Fabricius Bálint. Az első bácskai lelkes, akik erre a tisztségre megválasztottak, Kertvélyesi (mások: Kertvélyes) Pál, feketehegyi prédikátor volt. Az Abaúj vármegyei Szikszón született 1764. január 25-én. Édesapja némes Kertvélyesi József, édesanyja Kovács Erzsébet. Iskoláit helyben végezte, majd 1781-ben a Debreceni Theológiai Akadémia diákja lett. Miután tanulmányait befejezte, három évig tanítóskodott, majd ugyancsak ideit külföldön

(Hallban) töltött. A franciák betörését követően innen menekülni kellett, Bécsbe ment, s hamarosan visszatért Magyarországra. Néhány hónapot az Alföldön töltött bátyjánál, Kertvélyesi Imre izsáki prédikátornál, majd Kecskeméten lett káplán Vég Veresmarti Sámuel (1734-1807) superintendens mellett, ahol nagy megbecsülést szerzett magának. Szónoklatai ismertté tették, így több gyülekezet is szeretne volna megnyerni őt lelkészül. 1796-ban a csúzaik meghívását fogadta el, ahol 14 évig szolgált. Az ekléziát néhány éven belül felvirágoztatta, tudásával, szorgalmával nemcsak a helybeliek, hanem lelkesítésainak elismerését is kivívta magának. Ennek köszönhető, hogy rövidesen az alsó-baranyai tractus lelkesi aljegyzője lett, 1758-ban pedig alesperessé választották meg. 1810-ben a feketehegyi reformátusok választották meg prédikátoruknak, ahol megkezdése után azonnal munkához látott. Meglehetősen szánalmas kép fogadta ugyanis: félig romba dőlő épületek, bevillongások, nagy lelki sivatárság. A töle megszokott alapossgággal fogott bele a gyülekezet munká újraszervezésébe, minnek köszönhetően az eredmények sem maradtak el. Talán az első lelkes volt, aki „belelátott” az itteni emberek szívébe, szeretete nyáját és igyekezett minél jobban megérteni a kunoknak e kései ivadékeit. Szorgalmának köszönhetően az egyházközség gyors fejlődésnek indult, mind külsőképpen, mind lelkieken. Ebben az időben készült el az új paplak, ekkor indultak fejlődésnek a felekezeti iskolák is. Az ő idejére esett az első püspöki vizitáció, amikor megírta a letelepedés körülményeit, valamint az egyházközség rövid történetét. Részletesen beszámolt a korabeli állapotokról, hű képet adva a reformátusok szomoró helyzetéről.

Lelkisáztori ténykedése mellett nem hanyagolta el a közegyházi teendőit sem, hisz ekkor már többféle tisztséget viselt az alsó-baranyai egyházmegeben. 1821-ben választották meg esperessé, s ő állt a tractus élén egészen a haláláig. Élete végén testi ereje megfogyatkozott, léleken azonban továbbra is erős maradt. Hivatalát mindvégig szokott alapossgággal látta el, jó kedélyű volt betegsége alatt is, tréfával mindenkit felvidított maga körül. 1834. szeptember 2-án hunyt el. Emlékére gyászistentiszteletet tartottak, ahol közeli munkatársa, Ramocsai Markos Pál táblabíró, az alsó-baranya-bácsi egyházmege gondnoka méltatta munkásságát. Ő volt az első lelkes a falunak, akik itt temettek el. Síremléke a feketehegyi temetőben áll, rajta a felirat:

A U D
Itt nyugszik az Urban
Nagy tiszt. Ns. Kertvélyesi
Pál: Feketehegyi Lelkész
Alsó Baranyai s Batsi hely.
hiv. Egyház Mege
Fő Esperesének a maga
eredetere visszatért teste.
Éltette az MDCCCXXXI-ik
év Oct. 12-kén Sztintezen
Sirban szeretet Ns. Deák
Ersebet teretett Ns. Jenő
poraival egyesülvén
MDCCCXXXIV-ik év
Sept. 4-kén.

TÁJ ÉS KÁPOLNA VONZATA NYUGAT-BÁCSKÁBAN

NYUGAT-BÁCSKA területe sík vidék, melyet nyugatról a Duna és árterülete határol. Vele párhuzamosan folyt valamikor északról délre – több forrásból eredve – a Mosztonga folyócska, mintegy középvonalat húzva a Duna és a keleten (Közép-Bácskában) emelkedő Teleszkai-dombság közötti területen. Ezen a vidéken a falusi templomok elhelyezését mindig a település szerkezete szabta meg, hiszen alig lehet beszélni a környezetbe, a tájba való illeszkedés más lehetőségéről: Az alföldi széles falvak építkezési sajátosságaként errefelé is a templom a falu közepén épült; köré csoportosult később az iskola, a községháza, a kocsmá, majd az üzletek, az egészségügyi intézmények stb. Így lett például Bezdánban a falu északnyugati szélén álló templom körül a központ. Egy kisebb természetes magaslapon csak Béreg temploma épült a falu nyugati oldalán.

A kápolnák esetében más a helyzet. A szentkúti kápolnák tájbéli elhelyezését minden esetben a forrás vagy a Mosztonga folyása határozta meg. Amíg a szent kutak mindig a folyó sík partján találhatók, addig néhány kápolna esetében a táj és az épület szoros kapcsolatban áll egymással. Ezeknél látható a tervezett illeszkedés. A doroszlói, a sztapári, a čičovi szentkúti kápolna a nagyon is sík környezetből enyhén, ám mégis szembetűnően kiemelkedő folyópart természetes dombocskájára, az építészeti legelőnyösebb pontra épült. Így a Mosztonga-menti egykori erdők, ligetek között is jó fekvést kapott az ismeretlen (vagy ismert?) kápolnaépítő mester tudatos tájtervező munkájának eredményeként. Ilyen a fekvése a Zombor melletti Nenadić-pusztán a század huszas éveiben épült fogadalmi kápolnának is. Ugyanakkor a bükkoszállási ortodox kápolna a Mosztonga alacsony partjának sík talaján áll. A csonoplyai szentkúti kápolna építői pedig éppen nem éltek a folyó felett húzódnak dombháttal, hanem az alatt, a folyó völgyében építették fel Sárlos Boldogasszony kápolnáját 1894-ben. Hasonlóképpen épült a Kúla határában álló pravoszláv kápolna is. E kápolnák jelenlegi környezetét sok évtizedes, esetleg évszázados fák teszik szebbé, melyek szintén a kápolnaépítési és más szabadtéri szakrális emlék felállításának hagyományaként vannak jelen a tájban. Ugyanakkor a zombori határbán található Šapnje-pusztán és a már említett kúlai határbán épült, szintén teljesen sík vidéken álló ortodox kápolnák és szent kutak körül egyetlen fát sem találunk, tehát a szent források-vodicsák megjelenése nem köthető egyértelműen az egyes délszélv kutatók által emlegetett zaps értékű szent fák környe-

zetéhez. Időbeni tájváltozás eredménye is lehet e kápolnák tar környezete.

A kálváriakápolnák ugyancsak más szempontok szerint épültek. Általában elterjedt szokás szerint a kálváriákat a települések szélén építették, lehetőleg az ott lehető természetes, ha egyáltalán volt-van ilyen, vagy mesterséges dombocská lejtőjére úgy, hogy a stációk végén épült kápolna a legmagasabb pontra kerüljön. Valódi dombtetőn állt az egykori zombori, valamint a nemesmiliticsi kápolna, míg a monostorszei, az apatini, a szontai kálváriakápolna ugyanolyan alacsony, sík területen maradt, mint a stációsoszlopok.

A temetőkápolnák tájbéli illeszkedéséről ismét csak keveset szólhatunk, hiszen azok, funkciójuknál fogva, a temető fekvésétől meghatározva, kivétel nélkül sík területen találhatók, általában a sírkert közepén. Bár magának a temetőnek a helyét egyeztetek valamely magasabb határreszen kijelölni, mint például Kerényen.

A szentkúti kápolnák településekhez való illeszkedése sem meghatározott. A Mosztonga mentén épült szakrális kisépítmények nem falvakban épültek, hanem egy-egy község határában, eléggé távol a főbb közlekedési utaktól. Esetükben nincs szó mindennapos misézésről, templomlátogatásról, csupán a kultikus napokon való felkeresésükről, amelyhez nem feltétlenül szükséges a rendezett úthálózat. Kivétel talán a doroszlói szentkúti kápolna, mely a falun áthaladó országút mentén épült. A čičovi tanyákon álló Havas Boldogasszony-kápolnát is ma már korszerű műút köti össze Zomborral.

A kálváriakápolnák a szakrációs tér részeként általában a falu főtucáján vagy jelentősebb mellékutcájának végén, könnyen megközelíthető helyen állnak.

Szólni kell azokról a kápolnákról is, melyek az előző típusoktól eltérő funkciójúak. Ezeket a települések belsejében emelték. Ilyen Bezdánban a Szentháromság-kápolna, a vidék egyik legrégibb ilyen épülete. Építésének idejét a XVIII. század első két évtizedére vélik, amikor az akkori kis település templomául szolgált, vagyis eredetileg plébániatemplomi szereppel bírhatott, s helyét a köré kialakuló település központjában határozták meg.

A zombori Nepomuki Szent János-kápolna a szent kultuszának hatásos terjesztését jelzi a város központjában álló római katolikus plébánia – korábban ferences – templommal, vagyis jól tervezett és könnyen megközelíthető helyen.

A SZENT LÁSZLÓ-LEGENDA KÉT DÉLVIDÉKI KAPCSOLATA

A BÁCSORSZÁG 5. és 6. számában I. (Szent) László (1040-1095) királynak vidékünkre vonatkozó történelmi szerepéről olvashattunk. Ezúttal a néphagyományban, ugyanakkor a számos középkori dokumentumban vagy képzőművészeti emlékekben (kódexek, évkönyvek, templomi freskók) is megörökített Szent László-legenda két itteni kapcsolatáról szólnak.

Álmos (?819-?895) vezér pogány Turul nemzetiségének leszármazottjai, azaz az Árpád-házi dinasztia, három férfi szentet: I. Istvánt (975 körül-1038), I. László királyt és I. Imre (1174-1204) herceget, valamint több női szentet adott Magyarországnak, illetve az egyháznak. Már a középkorban Szent Istvánnak mintegy 300, Szent Lászlónak 150 és Szent Imrénnek 115 templomot szenteltek. A három személy közül I. László emléke maradt fenn a legmarkánsabban a nép képzeletvilágában és az egyházi hagyományápolásban.

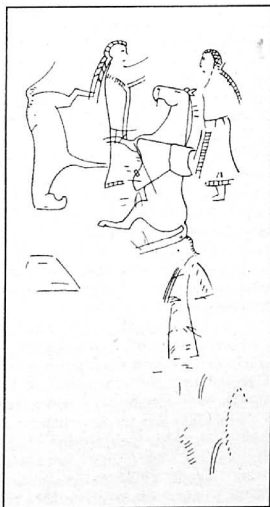
Bálint Sándor (1904-1980) néprajzkutató és László Gyula régész egybehangzó véleménye szerint Szent László a magyar lovagkor példaképe, valamint a népmondák legnépszerűbb magyar (szent) királya is. Benne a harcos nomád férfiszemély és az európai lovagideál ötvöződik egy olyan korban, amikor a nemzet az államalapítás, vagy még inkább az ország megtartásának küzdelmes időszakát éli. Érdekes módon e legendahagyomány a magyar nyelvet terület peremvidékén, az egykori gyepterületen (határzóna) mutatható ki leginkább. Nincs módunkban a Szent László-i mondavilág bővebb taglalására – erről egyébként vasos könyveket írtak –, ezért csak dióhéjban az alaphoz tartozó ennyit: I. László a keleti végekről betörő nomád kunok ellen harcol öccsével, Gézá (1044 körül-1077) herceggel együtt. Az egyik győztes csatát követően elrabol egy magyar lányt, amit látván a király, egymaga üldözőbe veszi az ellenséget. Utólérve a menekülő, birokra kel a kunnal és legyőzi őt, így megmenti a magyar leányt. A történelmi igazsághoz tartozik, hogy I. László király és Géza herceg 1068-ban az

Erdélybe betörő moldvai uzokat (torkokat) verték meg a kerlési csatában (a Képes Krónikában: Kyrieleys), tehát nem a későbbi évszázadokban oly fontos szerepet játszó kunokat!

A Szent László-legenda számtalan változata ismeretes. Alapjában véve a JÓ ÉS A ROSSZ összecsapásáról van szó, melynek gyökerei a régmúlt időkbe vezetnek vissza. Ennek bizonyítását találjuk egy, az avar korban, a VI-XI. század közötti időszakban készült csonttárgy díszítésénél szolgáló jelenetben, ahol két férfi (lováról leszállt harcos) birokra kel egy harmadik személyért (egy nőért).

A szabadkai és a kanizsai község határán elterülő Nosza (Hajdújárás) településhez tartozó pörösi kaszálló környékén előkerült egy alig tíz-gynehány centiméter hosszúságú, megmunkált, ürege szarvascska. A szakirodalomban bogozónak titulált és a nomád avaroknál a szíjcsomókat oldani hivatott csonttárgy felületére karcolta rá a kitűnő kézügyességgel bíró korabeli „mester” a KOZMIKUS KÜZDELMET, a fehér és a fekete harcát szimbolizáló jelenetet. Mindez 300 évvel Árpád népének honfoglalása előtt! A Szent

(Folytatása a 16. oldalon)

Csontkarc Nosza-Pörösről (vázlat)

Szent László és a kun küzdelme a Képes Krónika P-iniciáléján

GYELMIS-REGÉNY, FOLYTATÁSOKBAN

(7.)

AKÉT megokatestvér, a két Magyar, nem látta egymást. A képtől. Minden bizonylan más-más platán mögé húzóda, mint gyermekkorukban, még mindig bújócskázza, lesték a mű születését. Az egyik inkább megfoghatatlan dimenzióit, alkímiaját, metafizikáját, a másik viszont éppen kézzel érinthető rétegeit, kémiaját, fizikáját figyelte lélegzetvisszafojtva. Akárha élő – elinduló, a képre felcammogó – mammutlábak mögül kémltek volna magát a csodát.

En pedig, miközben lelki szememmel a két Magyart követem, azon tűnődöm, milyen jó is lenne tudni, kik voltak azok a festők, akik a gyermek Gyelmist, Ludas és Szabadka között, a festészet felé irányították...

Ahhoz, hogy festőnk eljárásának, művészetének mibenlétét még jobban megkaphassuk, továbbra is tanulmányoznunk kell Munkácsy sötét világát (ez Tornyai, Kosztka, Czobél megítélésénél is nélkülözhetetlen), pesti, firenzei tanárait és nem utolsósorban Segantini, mint ahogyan azt már a Gyelmisrel foglalkozó elődeim is kihangsúlyozták. Segantini anyagszerzésében, szinte geológiai anyagmozgatásában, modellálásában nagyrészt együtt van az, ami Cezanne, Van Gogh és Csontváry művészetében olyannyira fontos lesz számunkra.

Durancin, a Rudnay-hatásból kiindulva, így írt a 69-70-es kiállítás katalógusába: „*Kezdetben Rudnay szuggesztív hatása alatt, a sötét felületekre csillogó akcentusokat visz, hogy később harmonikusnak egybehangolt színekkel egységes tónushatásra törekedjen. Leginkább a barnák lágy árnyalataiba foglalt csendeletek, a zöldek áradataival átítatott tágak vagy az ibolyaszín kőd fátályában csillogó tengeri motívumok igazolják ezt. A portrékat, aktokat és a hegyvidéki emberek figuráit plasztikusan és sommásan formálja a fanyar (a fordító mintha nem találta volna meg az opor szó ideillő jelentését: érdes, gorombá, durva, nehéz, zord stb.) szerkezetű paszta pazar alkalmazásával.*”

77-ben megjelent könyvében Gajdosnak is sikerült röviden összefoglalni Gyelmis művészetének lényegét: „*Tömören kevert, nagy színezőerű, vastagon felhordott festékrétegeivel különleges hatásokat ért el.*”

Segantini szerepét Gyelmis festésztében Ács József járta körül 1979. május 17-én megjelent nekrológiájában: „*Bizonyos módosításokkal átvette Segantini technikáját, mely a francia neompressionizmust követte. A tiszta színeket párhuzamosan vonalakkal vastag pasztákban rakta fel a vászra, a színek bizonyos távolságból egészebe olvadtak, s az alpsi levegő kemény fényforrásai ésezté föl.*”

Külön kis fejezetet lehetne írni az én utamról Segantinihez. Dobó barátom, ha éppen nálunk lakott, különböző klasszikus és modern festésztípus monográfiákkal, mappákkal traktáltam, netán kedvet kapna a művészkedésre, ugyanis ő leginkább csak rendelkezéssel dolgozott. Egy ilyen alkalommal, félretelva könyveimet, azt mondta: te tulajdonképpen nem is tudod, ki az én kedvenc festőm! Nem, mondtam zavartan. Segantini, mondta. Én addig tan a nevet sem hallottam az engedni remetének, noha Nietzsche is és Giacometti festő édesapja is élt azon a regényes alpsi vidéken. Még aznap beszerkeztem egy Segantini-albumot... Győri barátaim meglepődtek, amikor, nemrég, múzeumunk irodájában egy kitűnő Segantini-vásznat fedeztem fel és azon nyomban lelkes kis előadást improvizáltam Segantinirol. Ma is az a győri a kedvenc Segantini-képem...

Kritikustársaim fenti fontos szavaihoz talán még csak annyit kellene hozzátennünk, hogy Gyelmis minden bizonylan Segantini hatására festette annyit a Dolomitokat, meg azt, hogy nagy alkotói korszakában, ami a 40-es évek elejéig ível és a három nagy aktban kulminál (az egyik Rómában, a másik Szabadkán, a harmadik Pestben), ezekre a sűrű, kemény, szinte geológikus felületekre a velencei festők, konkrétan Tiziano és Tintoretto édes, isteni fényét vetíti... (Nemrég Tóthfalun szerepeltem és beszéd közben a terem festményekkel zsúfolt falán Gyelmis egy Velence-képre lettem figyelmes – órákig gyönyörködtem aztán a vizes labirintus falára vetülő édes, isteni fényben...)

Igen, ez a vastag, érdes, szinte geológikus festékelhordás az, ami a már korábban leírt vívómozdulatok (Torricelli!) mellett úgy elbűvölte ott, az alléban, a festészetre annyira szomszjaduspusztaiakat. Mert valóban különös a ludaspusztai kis kolónia (a két Magyar, Gulyás és Török) képessége. És az sem kevésbé különös, hogy az első nagyvilági festő, aki előbük került, akinek a legjobb alkotása – egész festésztünk egyik legjobb alkotása! – ott lógott a Klára-villában: éppen egy ludasi ember.

Igaz, Magyar János, szemben Magyar Lászlóval, aki első pillanaton nem tudta, ki is az a festő ott, a hóban, akkor már ismerte a Mestert. Ő is fel-bukkant ugyanis a Klára-villában, Gyelmis Rózsi lakásán, a nagy akt alatt, mint különben Gulyás és Török is. És tudta, festőnk mikor érkezék Budapestre, pontosan tudta, mikor és hol fog felállni. Széket képeit is megmutatta már a Mesternek. Együtt jártak festeni a Sós-tó mellé. Magyar János, az ezermester-hajlám, ember, a későbbi restaurátor hihetetlen energiát fordított arra, hogy megtanulja, meglesse Gyelmis életjárását, az érdes paszta pazar felrakását. Hihetetlen mennyiségben ontja majd a röt paszták képeket, szinte nincs ház Palicsfürdőn, ahol ne lenne egy-két képe. Érdekes, amikor Gyelmisről faggatam az embereket, mindenki Magyar Jánoshoz irányít, aki közben a Nagyfenyvesre költözött. Most tehát mind a két Magyar itt él a szomszedságban. Talán a legszebb platán nó, ha még egyáltalán nőhet, Magyar János udvarában. Nem nagyon faggatom a titokról (az emberek ugyanis úgy hiszik, létezik valami titok), inkább arra szeretném rávenni, hogy afféle Gyelmis-hommage-ként fesse meg a verandája előtti platánt – közben netán visszatárlalna a festészethez, az üzleti és társadalmi elvárások nélkül öncélú festészethez, amelyben létünk árnyai-fényei, titkai csillanhatnának meg egy igazlams embe-ri-festészeti-restauratori-képekkeskedői kaland, tapasztalat rekapitulációjáért.

Nemrég Fehér Etelka, a kitűnő festőnő, Gyelmis felesége (akiről Gyelmis a legszebb képeit mintázta) egy Magyar Jánosról készített portré küldött velem a Hívósvölgyből a Nagyfenyvesre. A képpel utazva, bajlóda a határon, sokkal több minden tárult fel előttem, mint ha netosszel a kezembem kérdésősködtem volna...

De térjünk vissza kiindulópontunkhoz. Illetve, ez alkalommal a felállítás előtti pillanathoz. Ugyanis eddig még nem szölknt arról, hogy Gyelmis a Klára-villából, Rózsi hűga lakásából lépett ki az alléra. Hogy ott, két-három lépés után, máris felállítsa állványát a hóban, becentrozza kis bűrcacsokba helyeztet nehezéket, mérő-őnját, előszedje festékeit, kaparókéseit – és megkezde birközását a platanusokkal, a Kis-Abbázia cián patinájával. **TOLNAI Ottó**

OKLEVELES SZŐLEINK

(2.)

AKÖZELMÚLTBAN megjejtett és lefordított, Szabadkára és környékére vonatkozó középkori oklevelekből értékes, eddig ismeretlen képet kapunk a település környékének korabeli gazdasági szerkezetéről. Egyebek között arra is fény derül, hogy az igen sokrétű mezőgazdasági ágazatok között a szőlészet is szerepelt. Szőlőkről és szőlőhegyekről tudtunk a XV. századi oklevél is – Dengelegy-í Pongrácz János (?-1476) erdélyi vajda jelentése –, melyben Mátyás király (1443-1490) 1462-ben Bács és Csongrád megyei birtokokat adományozott anyjának, Szilágyi Erzsébetnek (?-1483) „*csaladjának tisztebb és előkelőbb helyzete és fenntartása érdekében*.” Az oklevél értelmében Csongrád megyében Gywrgye, Baymok, Napfen, Chontafeyer, Bwdakwtha, Pathyr falvak (birtokok) és Kewlwesthrow, Paly, Kethyllew, Lykaseghaz és Thereth nevű puszták, valamint a Bács megyei Okor, Kerekeghaz, Nighbayth, Fybayth, Hymseghhaz, Kewkewr és Wyzethwrol falvak (birtokok) és puszták képezik az adomány tárgyát. A felsorolt két megye falvai és pusztái „*minden haszonvetéssel és összes tartozékkal, tudniük megmivelt és műveletlenül hagyott szántókkal, termőföldekkel, rétekkel, mezőkkel, legelővel, kaszálókkal, bokrosokkal, cserjésekkel, hegyekkel, völgyekkel, szőlőkkel, szőlőhegyekkel, vizekkel, folyókkal és malomhegyekkel, vagysis általában, valódi és régi határral között található valamennyi haszonvetéssel és összes bármi néven nevezendő tartozékkal egyetemben az említett Erzsébet úrnékné, anyjánéknak adtuk, adományoztuk és juttattuk...*” (MOI, DL.15703. Trostovszky Gabriella fordítása)

Hasonló tartalmú az az 1502-es évi oklevél is, melyben Corvin János (1473-1504) lipóti herceg, Dalmát, Horvát és Szlavon országok bánja elzárólagja Csongrád megyei szabadkai birtokait Enyinghi-i Therek (Török) Imre bánnak és rokonainak. Az oklevél tanúsága szerint „*Zabathka nevű várat a mezővárossal együtt, valamint Madaras, Thowankwth, Wereseghyhaz és Szabathyhenhaza nevű mezővárosokat – valamennyi Csongrád megyében fekszik – azoknak valamennyi haszonvetéssel és bármely tartozékkal, vagysis megmivelt és műveletlenül hagyott szántókkal, termőföldekkel, rétekkel, legelővel, kaszálókkal, erdővel, cserjésekkel, ligetekkel, szőlőkkel és szőlőhegyekkel, vizekkel, folyókkal... stb., általában tehát valamennyi haszonvetéssel és összes tartozékkal egyetemben, melyek jog szerint és régóta azokhoz tartoznak és számtalanok, bármi néven nevezendők legyenek az a nagyságos Enyinghi-i Therek úrnékné és feleségének, Kriszina asszonynak, valamint fiúknak, Miklósnak és az ő örökösének... köti le zálogul...*” (MOI, DL.88874. Trostovszky Gabriella fordítása)

Az oklevelek mindkét esetben szőlőket és szőlőhegyeket (vincis, vineampere promontorios) említnek. A szőlők fogalma alatt valószínű a beltelre telepített, úgynevezett kertszőlők (vinea hortensis) értendők, melyek után szintén adó fizettek, míg a szőlőhegyek mint gyűjtőfogalom a tömbökben csoportosuló szőlőbirtokokat jelzi. Az említett oklevelek sajnos nem tartalmaznak közelebbi leírást és szőlők pontos fekvéséről, művelésük módjáról stb. E kérdésekre megközelítőleg pontos választ csak akkor kaphatunk, ha ismerjük a város környékének korabeli földrajzi, vízrajzi, geológiai, gazdasági stb. adatait, valamint e kornak az alföldi szőlőháztartására vonatkozó alapvető ismereteket. Annyi bizonyos, hogy az oklevelekben említett szőlők esetében nem a középkorban oly elterjedt, úgynevezett extraneus szőlőbirtoklásról (helybeliek szőlőbirtoklása más, távolabbi dombvidékeken, pél-

dául Szerém megyében stb.) van szó, hiszen az írásokban szabályosan körülhatárolt birtokterületet és e határon belüli haszonvételt említnek. A középkorban már kialakulóban levő határháztartási rend ismeretében valószínűnek tűnik, hogy e vitatott szőlők az úgynevezett belső övezetben a feudális birtokközpontra, majd a későbbi mezőváros közvetlen közelében lehettek. A középkori alföldi mezővárosok (Szeged, Kecskemét, Halas, Baja, Zombor, Szabadka stb.) gazdálkodásuk azonos szerkezetéből kifolyólag hasonló határháztartási renddel rendelkeztek. E szerint a településhez legközelebb a kertek helyezkedtek el, majd a kenderföldek és a szőlők, ezt követték a belső legelők, majd az ugarföldek, ezeket követték a szállásföldek vagy mezeikertek, majd a kaszálók, végül a puszták, azaz a külső legelők következtek. E határháztartási rend még a XVIII-XIX. században is a bejáródott módon funkcionált, amikor is jelentős területi eltolódás következett be a kenderföldek és a belső legelők kárára, illetve a szőlőterületek javára. Az alföldi középkori szőlők telepítésénél fontos szerepet játszott a talaj kiválasztása és minőségének milyensége. E kertészeti kultúrát ekkor ugyanis humuszban gazdag, kővér, minőségi földre ültették és e célra leginkább a völgypartok mezőeszei talaja felelt meg. A korabeli oklevelek általában „szőlőnek való jó földről” írnak. A mezővárosok állattartói (marhatartók) jellegéből kifolyólag és a viszonylag gyér lakosság következtében ezen a tájon termőföldről bőség volt és a szegényes (sovány) homokos talaj a legeltetésen kívül nem képezte érdeklődés tárgyát. A szőlők csak a XVII. század folyamán szorultak ki fokozatosan a homokra (akkor is a televényesebb jobb minőségűre), amikor a török kiűzését követő lakosságtelepítés következtében számottevően nőtt az igény a gabonafajtasztás iránt, egyszerűen nagy lett a szántóföld iránti kereslet. Az immunitás fogalma ekkor még ismeretlen és ez a véletlenszerű, kényszerű homoktelepítés mentette meg idővel alföldi szőlőinket a filoxera pusztításától. A jelenlegi városterrület akkor átszelő ősi völgyek (Nagyret-Mlaka, Gáti-lapos, Fűzfás-ér) már elege meghatározták a városkörnyéki szőlők földrajzi helyzetét is, és ebből kifolyólag valószínű, hogy a szőlőt e folyóvölgyek által szétválasztott dombhátságok partosabb-emelkedettebb részeire telepítették.

Az Alföld középkori szőlőképerléj érdekese és értékes leírást adott Patay Árpád, e téma kiváló ismerője. Szerinte ekkor a szőlők kopasz fejmentszűek (rövid termőcsapokra visszavágtak) és karózatlanok voltak. A gyümölcsösöket aljnövényzetet képezthették, nem alkottak zárt ültetvényt és a gyümölcsfák között szabad térségben helyezkedtek el.* Megfelelő írott források hiányában még számos kérdés egyenlőre megválaszolatlan a Szabadka környéki középkori szőlőkkel kapcsolatban (szőlőfajták, művelési mód, borfajták stb.) és a választ a további levéltári kutatások eredményéről várjuk. A szabadkai Történelmi Levéltárban feltehető legrégebbi és e témával kapcsolatos írott források, kéziratos térképek és ikonográfiai emlékek (az 1697-es, eddig legkorábbi látkép a városról – tollrajz) azt igazolják, hogy a legrégebb szőlőhegy az úgynevezett szegedi szőlők voltak. Az egykori, ma már nem létező szőlőhegy a Szegedi és a Zentai út közötti dombhátságban, valamint a Rogina bara keleti oldalán műveltetett. Elképzelhető, hogy Szilágyi Erzsébet szőlői itt voltak valaha.

LALIA GÁBOR

* Patay Árpád: *Az alföldi borvidék változatos története.* A Mezőgazdasági Múzeum Füzetek 17. Budapest, 1960. 10.

BÁCS MEGYE ÁLLÁSFOGLALÁSA A MAGYAR NYELV ÜGYÉBEN, 1791-BEN

II. JÓZSEF (1741-1790) németesítő politikájával szemben a nemzet szinte egy emberként lépett fel. S alig hunyta le szemét a Kalapos Király, röplapok szárai árasztják el az országot, hírdetve a nemzet jogainak sárba tiprását, a gyors változtatás szükségességét. Az 1790/91-es országgyűlés egyik témája éppen ezért a nemzeti nyelv ügye volt. A küzdelem elsősorban a német nyelvvel szemben az idegen gyarmatosító hatalom és annak hazai támasza, az arisztokrácia ellen irányult. A rendek honi nyelvünk jogainak teljes visszaállítását követelték. Kívánságuk azonban csak részben teljesült, mert II. Lipót (1747-1792) ugyan nem zárkózott el a magyar nyelv bevezetése elől, de a kérdést azzal odátolta el, hogy előbb „jobbán kipalérozassék” a magyar nyelvvel szemben az arisztokrácia ellen irányult. A rendek honi nyelvünk jogainak teljes visszaállítását követelték. Kívánságuk azonban csak részben teljesült, mert II. Lipót (1747-1792) ugyan nem zárkózott el a magyar nyelv bevezetése elől, de a kérdést azzal odátolta el, hogy előbb „jobbán kipalérozassék” a magyar nyelvvel szemben az arisztokrácia ellen irányult. A rendek honi nyelvünk jogainak teljes visszaállítását követelték. Kívánságuk azonban csak részben teljesült, mert II. Lipót (1747-1792) ugyan nem zárkózott el a magyar nyelv bevezetése elől, de a kérdést azzal odátolta el, hogy előbb „jobbán kipalérozassék” a magyar nyelvvel szemben az arisztokrácia ellen irányult.

Egyes megyék azonban nem hagyták annyiban a dolgot: közgyűlései jegyzőkönyveiket magyarul kezdték vezetni, levelezésük jó része magyar nyelven folyt. Pest-Pilis-Solt megye a haladók közé tartozott a más megyékkel együtt élénk agitációt folytatott ez ügyben. Bács megyének is átirattak: „Több Tekintetes Vármegyéek díszeretes példáját követni kíván-

ván tegnapi Napon kezdődött Közöséges Gyűlésünkben, jedző könyveinket *Édes Anyai Magyar Nyelvünkön folytatni el kezdük...*” Kéri a szomszédos Bács megyét, cselekedjék hasonlóképpen. Bács megye nem késlekedett az ügyet napirendre tűzni és megtárgyalni. Határozatuk és a válasz így hangzott:

„Nagy Méltóságú, Méltóságos, Feő Tiszteletű, Tekintetes, Nemes, Nemzetes és Vitéző Rendei!

Azon hazafiai indulatokat Nagyságotoknak Kegyelmeteknek, melyet *Martiusnak 28-ik napján tartott közöséges Gyűléstől* a Magyar Nyelvnek helyes be hozatására végett velünk közöni méltóztatnak, érdeme szerint különösen becsülnük, és hálávaló képpen vesszük.

Miis *Édes Hazánkhoz tartozó köteleességünkhöz képest* a mennyire Megyénknek belső könyvül állásai, kiváltképpen az ujonnan történt Népitetés által be hozatott több féle Nemzetbeli Nyelvekre néve engedni fogják az egyenlőségnek meg tartására készek leszünk több nemes Megyéeknek hasznos példait részben is követni.

Kék egyéb iránt állandó tisztelettel maradunk Nagyságotoknak Kegyelmeteknek igaz Köteles Szolgái Atyafiai s barátú Nemes Bács Vármegyének Rendei.

Költ Zomborban Pünkösöd havának második napján.”

Bács megye válasza tehát felvételű volt. Igaz, nem lehettek könnyű helyzetben, hiszen a népitetés, azaz a benépesítés, a magyaranyvú telepítés valójában soknemzetiségűvé tette a megyét. A jóindulat azonban nem hiányzott, hiszen közgyűlései jegyzőkönyveiket az 1820-as években már magyarul kezdték vezetni a sálőbb hatóságokkal (szolgabíró, jegyző) is magyarul intézik hivatalos teendőiket.

A magyar nyelv ügye tehát, ha lassan és vontatottan is, de diadalra jutott.

KÓHEGYI Mihály

ARTÉZI KÚT ZOMBORBAN

ZOMBOR egészséges ivóvízzel való ellátása mindig gondot okozott a lakosságnak. Nyitott gémeskutakat használtak, amelyeknek többnyire szikes vize fogyasztásra alkalmatlan volt. Műtán hivatalosan megállapították, hogy a város 16 közkútja közül csak kettőnek a vize iható, dr. Margalits Ede (1849-1940) gimnáziumi igazgató 1884-ben artézi kutak fúrását sürgette. A városi tisztikar 1886-ban legfontosabb teendői közé iktatta a kérdést. A Zombori Takarékpénztár 15 000 forintot ajándékozott erre a célra a városnak. 1887 és 1889 között a Szent György tér közepén Zsigmond Béla (1848-1916) mérnök fúratta az első artézi kutat, mélysége 333 méter volt, és naponta 85 000 liter vizet adott, amit 450-600 literes hordókban egylovas szekerekkel hordtak szét a városban, s kannánként (cserépkorsó) három fillérért mérték a lakosságnak. Később a Bezdányi és a Vitéz utca – a honvédlaktanya előtt –, valamint a Kalap és a Bercsényi (Szontai) utca sarkán (képünkön) és másutt fúrtak artézi kutat.

LÁNYI Károly

1908-ban készült a felvétel. A levelezőlap Siskovits vegyeskereskedő kiadásában jelent meg (Lányi Károly gyűjteményéből)

OLVASÓINKHOZ, BARÁTAINKHOZ

A BÁCSORSZÁG megjelent hét száma után – amelyet megtestesítő módon és kedvezően fogadott a vajdasági, és nemcsak a vajdasági olvasó – elérkezett az ideje, hogy anyagi ügyekben is szoljunk. A Szabad Hét nap, amelynek a segítségével eljuthatunk az olvasóhoz, a mai inséges időkben nagyon nehéz anyagi gondokkal küszködik, s ebben a Bácsország osztja a sorsát. Nehéz kimondani és leírni: ha nem kap a Bácsország megfelelő anyagi támogatást – annak ellenére, hogy érezzük és tudjuk, hogy szükség van rá, erőnk és tudásunk van hozzá, hogy hosszú ideig életben tartsuk – rövid, de emlékezetes pályafutását kénytelen lesz befejezni.

Amikor támogatásról beszélünk, támogatókat keresünk, akkor nem a hatóság, nem az alapítványok felé tekintetünk – ott hiába kopogtatunk –, hanem olvasóink, barátaink felé (szeretnénk hinni, hogy írásainkon keresztül barátokká lettünk, író-olvasó cinkostársak), azok felé, akiknek minden ötletünket és gondolatunkat, a Bácsországot szenteltük.

Nincs szükség szép szavakba bújtatni elhagyottságunkat, rongyos szegénységünket, ki kell mondanunk: segítség nélkül aligha leszünk képesek megmaradni, szerény, de szép tervünket megvalósítani. Havasi gyopárként, a fagy és a kies sziklák, a rideg körülmények elhözke zhetnének energiát gyűjteni szerény munkánk folytatására. Ehhez kérjük a támogatást. A szándékrol levélben értesítsék Szekeres Lászlót, a felelős szerkesztőt (24000 Szabadka, Tito marsall sugárú 14.).

Szabadka, 1995. december 7.

A Bácsország szerkesztőség

VISSZANÉZÓ

EGY KELETRÓMAI ATTIILA UDVARÁBAN*

(...)

EZUTÁN barbár révészek olyan csónakokban, amelyeknek mindegyike egy-egy levágott és kivájt fa volt, átszállítottak bennünket a folyón.¹

Miután az Isztroszon átkeltünk és a barbárokkal együtt mintegy hetven stádionnyira² haladtunk, egy mezőn meg kellett állapodnunk, hogy Edekonék bejelentsék Attilának jövetelünket. Velünk maradtak a bennünket vezető barbárok is. Estefeléd évés közben közeledő lovak dobogását hallottuk és meg is jelent két szkíta³ és Attilához hívtak bennünket. Mi meghívtuk őket, mire ők leszálltak lovaikról és jöttek nálunk, másnap pedig utunkon tovább vezettek. Attila sátraihoz⁴ kilenc óra tájban érkeztünk meg. Egy dombon akartunk sátrunkat felütni, de ezt a barbárok nem engedték meg, mert Attiláé sík földön volt (...) Miközben ebben buzgólkodtunk, Attila értünk küldte Szkottászt. El is mentünk sátrába, melyet körös-körül barbár sokaság örzött. Bejutottunk és Attilát fából készített széken ülve találtuk. Míg mi székétől kissé távolabb álltunk, addig Maximinosz közelebb ment és köszönt a barbárnak és a császár levelét átadva előadta, hogy jó egészséget kíván a császár neki és hozzátartozóinak. Ő azt felelte, hogy úgy legyen a rómaiaknak is, amint neki kívánják.

(...)

Miután Vigilász otthagya a táborn, távozása után egy napig ott maradtunk és másnap elindultunk Attilával együtt a vidék északibb részeibe. Bizonyos távolságra együtt haladtunk a barbárral, majd a bennünket kalauzoló szkíták utasítása szerint más útra tértünk, mivel Attila egy faluba szándékozott menni, hogy ott nőül vegyen egy Eszkám nevű le-

ányt, akit – noha már sok felesége volt – szkíta szokás szerint szintén elvehetett. Ettől kezdve rónaságon húzódó sík úton haladtunk és hajózható folyókra akadunk, amelyek közül az Iszter után a Drekon, Tigsaw és a Tifészás⁴ voltak a legnagyobbak.

(...)

Néhány folyón átkelven, megérkeztünk a legnagyobb faluba, ahol – mint mondták – Attilának valamennyi közül leghíresebb szállása volt, fából és gyalult deszkából összeillesztve és fakerítéssel körülvéve, amely nem biztonság végett, hanem csak dísznek volt ott. A királyé után Onegésziosz⁵ vált ki, amely szintén fakerítéssel volt ellátva, de nem tornyokkal is díszítve, mint Attiláé. Nem messze a kerítéstől furdó volt, amelyet az Attila után a szkíták közt leghatalmasabb Onegésziosz építtetett, a pannonok földjéről hoztatván a hozzá való követ, mert semmi jök, sem kövik, sem fájuk nincs az e tájon lakó barbároknak.

Midőn e faluba bevonult Attila, lányok mentek elébe sorban, finom és jó hosszúra nyúló fehér fátylak alatt, úgy, hogy minden egyes fátyol alatt, melyet két felől nők tartottak föl kezükkel, hét vagy még több lány haladt, szkíta dalok éneklése közben. Amint Onegésziosz házához közelébe érkezett, kijött Onegésziosz felesége egy csapat szolgálával, akik részint ételeket, részint pedig bort hoztak, ami a szkítáknál igen nagy megtiszteltetés számba megy; ez üdvözölte Attilát és kínálta vegegyen abból, amit jó szívvel elébe hozott.

Attila meghitt embere iránti udvariasságból, anélkül, hogy lováról leszállt volna, evett is, mialatt a körülötte levő barbárok az ezüsttálat fölemelve tartották. Miután a neki nyújtott pohár tartalmát is megízlelte, a királyi lakba vonult, mely a többieknél magasabb helyen volt és emelt helyen feküdt.

(...)

*Priszkosz Rhetor (?-kb. 473), vagyis „Priszkosz, a szónok”, 448-ban egy görög hivatalos küldöttség tagjaként járt Attilánál, amelyet Maximinosz vezetett. Útjuk a Duna átkelése után a mai Bánáton keresztül vezetett Attila központjába, amelynek a pontos fekvése ismeretlen, de a Maros torkolata táján, a Tisza közelében lehetett. Még Horgos környéke is számításba jöhet. (Sz. L.)

1 A Dunán, amelyet a görögök Isztrosznak neveztek
2 Körülbelül 13 kilométer
3 hun
4 Több is volt neki
5 Valószínűleg a Temes, a Bega és a Tisza

Jurták

rosi hatóság – a korábbi keserű tapasztalatokból okulva – elutasítja a függetlenítésre tett indítványt.

Lendületesebb változások az 1880-as évektől kísérhetőek nyomon. A városatyák időszerekné tartották a Kiskocsma épületének felújítását, illetve átalakítását. A munkálatokat Verner János, Hönsch Dezső és Gáli Adolf mérnökök irányították. Az 1882. évi egyik jelentős melléklete utal a Kiskocsma istállóépületére: „*Kötszégvetés a palicsi kis kocsmá istálló tetőzetének kijavításáról illetve zsindeleyvel való befödéséről.*” A kimutatásból az is megtudható, hogy az istálló hossza 27,30 méter (SzTL, 3471/polg.1882). A másik lényeges hatóság döntés 1885-ben született, melynek értelmében a Kiskocsmában az italkimérés mellett hivatalosan is engedélyezik az ételkiszolgálást. A belügyminisztérium 1886. évi rendeletével mégiscsak különválnak a palicsi Kiskocsma a Nagyvendéglőtől. E határozatok ellen több városi bizottsági tag is kifogást emelt, mondván: „...a kiskocsma elkülönítése folytán nem akad bérlo a nagyvendéglőre... felszabadítása folytán a nyári vendégek legnagyobb része ez olcsóbb helyre siet enni és inni, a nagyvendéglőben tisztán az úri és előkelő közönség maradván, mely egymagában a vendéglőt fenntartani képtelen.” Vojnits H. Máténé, aki sok éven keresztül bértele a Kisvendéglőt, 1909. évi egyik beadványában többek között így kesereg: „...vendégek hiányával ezen étkek mindig megmaradnak és mint romlottak kerülnek a moslékba, illetve szemétre, mert hétről hétre oly társ a vendéglőm, hogy naponta nem bírok 2-3 koronától nagyobb forgalmat elérni... a téli hónapokban a környékbeli polgári ifjak és lányok részére tánc mulatságot tartotam... de a mulatságok is mindig anyagi káromlást végeztek... estéli zenélés is csak 10 óráig szabad, addig a nagyvendéglőben nyáron át 8-10 óráig és fényes rendes bál van megengedve este 8-tól világos reggelig; a naponkénti zenélés nála 11 óráig szabad; pedig ha vannak Palicson nehéz betegek, úgy azok nyugalmára inkább van hatással a közvetlen mellettük a nagy kocsmában mulató úri vendégek nagy lármája, mint a nálam netán levő s az alacsonyabb műveltségű néposztályhoz tartozó vendégek zaja...”

A szabadkai levéltárban rábukkantunk a Kisvendéglő 1907. évi étel- és italárjegyzékére, amely rendkívül gazdag falatokat kínál, például: hering, kecsge, csuka, süllő, harcsa, lazac, viza, pisztráng, ajóka (szardella) ecettel, fogas aszpikkal, öderék, vadsertes, császarmadár, erdei szalonka, fenyves madár, rák... Bő volt a választék sajtélékekből, gyümölcsből, tésztafélékből, italból, savanyú vízből... (SzTL, Városi tanács XV.391/1898)

A Kisvendéglő legválságosabb éveit a világháború idején élte át. Horváth Lajosné bérlo 1915-ben így panaszkodik a hatóságoknak: „*Ez évben fiztetem a házipénztárba 2600 koronát házbérre, 400 koronát világiatásér... tavasszal, őszkor és télen semmi forgalom nincsen, a férfiak be vannak vonulva katonának... bejött a sörhiány, ami az én üzletemben főképp... a hús és a piaci árak roppant magasak...*” A későbbi évtizedekből származó dokumentumok tanúsága szerint a Kisvendéglő még néhányszor szorult javításra, csinósításra s valahányszor túlélt válságos állapotát.

Szabadka egyik legrégibb vendéglőipari létesítményeként jegyezhetjük a palicsi Kisvendéglőt, ahol fennállása óta számos neves vendég fordult meg. A fürdőhelyre érkező látogatók máig közkedvelt helye.

MAGYAR LÁSZLÓ

ANDRÁSTÓL ÚJÉVIG

(Folytatás a 3. oldalról)

kezdetét vette a párválasztásra vonatkozó szokások gyakorlása. Kifelé áll-e a hátradobott kanál vagy papucs. Diót behuny szemmel kellett választani, a dióbélből a dióévo következő évi egészségét jóstolták meg. A karácsonyesti vacsora egyik legzebb hagyománya az almaevés. Kiválasztják a legszebb almát. Annyi darabra vágják, ahányan vannak a családban. Mindenki megesszik egy szeletet. Ez azért van, ha valaki év közben eltévedne, letérne a jó útról, jusson észbe, hol evett almát apjával, anyjával, testvérével, háztársával karácsonyestén, térjen vissza a szülői házba, a jó útra. Végül kalácsot és kompót ettek.

Vacsora után következett a párválasztásra vonatkozó szokások gyakorlásának zöme, például olomöntés, almadozás a kútból. A gyerekek vacsora után kapták meg a karácsonyfát és az ajándékokat. Fenyőt még a módosabbak sem vettek. Krepp-papírral bevont, fából készült toronykarácsonyfát vagy meghajlított koronatóviságakat díszítettek. A fá mellett volt a kis betlehem. A gyerekek játszottak és karácsonyi éneket énekeltek:

*Milyen a kis Jézus ruhája,
Hófehér, de lilik rója. stb.*

Vagy:

*Istállóba ne hagyjátok,
Szivetekbe fogadjátok,
Hisz titeket úgy szeret,
Hisz titeket úgy szeret.*

Ezalatt a betlehemesek is járták a házakat.

Tíz óra után készülődni kezdtek az éjféli misére. Sok házban nem volt óra, az időt a csillagok állása mutatta, ha derült volt az ég. A buktató sötétben viharlámpát vittek magukkal. Az éjféli misén mindenki nagyon jó hangulatban volt. Az idősebbek az ünnep hangulatának hatását, a fiatalok egymás közelségét élvezték. Legjobban a suttyó gyerekek szórakoztak: kilögték a templomból vagy be se mentek. Durrogat, például lyukak kulccsal. Napközben verebet fogtak és berepítették a templomba. A legények magukkal vitték a Luca-széket, de nem ültek rá. Az éjféli miséről hazatérők kocsonyát vagy pecsenyét ettek, s jót aludtak a szalamban. Karácsony napján délelőtt illett meglátogatni a nagyszülőket, rokonokat: köszöntötték a karácsonyt, főleg a férfiak és a gyerekek. A karácsonyi köszöntő nagyon hangosított a szalambaveitkor mondott vershez. 25-én este elemek köszönteni az Istvánokat, azután a Jánosokat köszöntöttek, és jeles napnak új év előtt már csak az aprószentek napja számított. Ekkor volt a suprikázás, a vesszőzés. Szilveszterkor kiskarácsonyt tartottak, megismételték a karácsonyi étrendet. Kihúzták a kútból a karácsonyi almát. Jött a csordás, a kondás köszönteni. Gazda és gazdasszony számvetést csinált. Adósságot nem szívesen vittek át a következő évre. Estefelé elemeket a templomba a hálaadásra, ahol a pap beszámolt az év eseményeiről. Az állatokkal még délután ellátták bőséges takarmánnyal, mint karácsonykor. Szilveszter estéjén összegyűltek a szomszédok egy-egy háznál. Poharazás és citerázás mellett várták az éjfélt. Kártyáztak dióra. Az asszonyok ekkor süttöttek a rétest. Éjfel előtt tették be a kemencébe és az új év kezdetekor vették ki. Tréfákkal és ugratásokkal telt az idő.

BORÚS RÓZSA

A SZENT LÁSZLÓ-LEGENDA

(Folytatás a 9. oldalról)

László-legendák egyik ősi változatáról van szó, aminek az az érdekessége, hogy teljesen azonos jelenetet ábrázol a fél ezreddel később készült és a Képes Krónikában megörökített miniatúrával.

A három évvel ezelőtt talált pörösi bogozott két egymással szembe álló kaftános férfit látnak. Hajviseletük – fonott farkocsa –, de ruházatauk is némileg különböző, ezzel mintegy jelzi a két nép vagy törzs férfiai. Az egymással szemben álló és egymás felé nyúló két férfi mellett, illetve között, két teljesen különböző ló látható. Egy felnyergelt sörényest és egy nyeregtelen, sörény nélküli lovat örökített meg az avarok „művész”, ezzel világosan kifejezve a két lófajtat, valamint azt, hogy az egyik lovat a gazdája szórón iltte meg, a másikat megnyergelték! Döntő tényezője ez a jelentnek, nemkülönben a némileg ugyan megkopott, de vonásaiban egyértelműen nőre utaló alak, aki mintegy passzív résztvevője a két idegen törzsbeli férfi viaskodásának.

Mit mutat az 1360-as évek legelején, a Nagy Lajos (1326-1382) udvarában készült Képes Krónika, melynek rajzolója (festője) a magyar történelmet kitűnően ismerő Hertul fia Márk, frója pedig Kálti Márk volt? A kerlési ütközet megörökítésénél használt „P” kezdőbetű képében a lováról leszállt Szent László és a kun vezér birokra kelnek, a küzdelmüket (ugyancsak) passzívan szemlélő magyar „királylányért”. A háttérben a királyi sereg élén Géza herceg tünik fel. E viaskodási jelenet különböző változatokban ma még mintegy félszáz templomi freskón található meg a Kárpát-medence peremterületén, főleg Erdélyben és a Felvidéken. Az esetek többségében a viadalt a magyar lány dönti el, amikor a király csatabárdjával elvágja a kun vitéz lábát és ezzel halálos sebet ejt rajta. Ezt követően Szent László megpihen a lány ölében.

Ennek a történetnek más változatai is ismeretesek. Egyik közülük a késő moszkvai évkönyvek Nikon-féle kéziratában közölt Szent László-legendák. Az utóbbi időben tisztázódott, hogy e munkának szerzője kétséget kizáróan egy Duna menti szerb nemzetiségű írődeák volt, aki részben magyar környezetben élt és Szent Száva legendájával ötvözte a Szent László-legendát. E szerb származású írődeák szerint a gonosz Batu (1205 körül-1255) vezér tör Magyarországra, mégpedig Nagyvárad vára alá. Itt Szent Száva titkon (?) megkereszteli Szent Lászlót, akinek testvérhúgát elrabolják a „barbárok” és Batu elé viszik. A továbbiakban – Ács Károly fordításában – az eredeti szöveg: „*Batu az magyar hegysek felé menekülvén gonosz végét lelé László király keze által. Mondják, akik ama földön élnek, László kerál asszonyhúga, az kit a tatárok rabul ejténének, Batuval együtt lelé halálát: László mindkettőjüket megölé, mert mikoron birokra kele Batuval, az leány Batu segité.*” RICZ Péter

Ajánlott irodalom: László Gyula: *A Szent László-legendák középkori fal-képei.* Budapest, 1993; Borí Imre: *A szerb Szent László-legendáról. Irodalmak költészhatalosok Újvidék, 1971*

ZENTAI ÁDÁM ÉS ÉVA

AZ ÖTVENES évek végén Zentán – a híd lába közelében, egy megbolygatott középkori gödörben, jellegzetes agyagedény-törédek között – szokatlan cseréparabokat (is) találtak. Összeválogatásuk és -pásztásuk után derült ki, hogy – középkori fogalmak szerint – pártját ritkító cserépkálha darabjai. Olyan kályhaszemek részei voltak a gödörben – megközelítőleg 500 éven keresztül –, amelyek egykor valamilyen előkelőség szobáját díszítették.

A csermpék készítését idejét Mátyás király korába tehetjük.

Sz. L.

E számunk szerzői: BESZÉDES Valéria néprajzkutató (Szabadka), BORÚS Rózsa néprajzkutató (Topolya), DOBOS János történelem-levéltáros (Kanizsa), KÓHEGYI Mihály régész (Baja), LALIA Gábor geográfus-levéltáros (Szabadka), LÁNYI Károly nyugdíjas (Zombor), MAGYAR László filológus-levéltáros (Szabadka), MARGIT István levéltáros (Budapest), RICZ Péter régész (Szabadka), SILLING István néprajzkutató, főiskolai tanár (Kupusztina), SZEKERES László régész (Szabadka), TOLNAI Ottó író (Palics), dr. VÉKONY László orvos, helytörténet-kutató (Csantavér)